

YİTİRİLMİŞ HİKMETİ ARARKEN

İlhan Kutluer, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011. 563 s.

Emre ALTINTAŞ*

İslam Felsefesi alanına *Akıl ve İtikad, İslam'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru, İlim ve Hikmetin Aydınlığında, İbn Sina Ontolojisinde Zorunlu Varlık* ¹ gibi önemli akademik eserlerle katkıda bulunan İlhan Kutluer; yayımlanan son kitabında geçtiğimiz on yıl zarfında kaleme aldığı makale ve bildirileri bir araya getirmektedir. Daha önce başka yerlerde yayımlanan bu çalışmalar yeniden gözden geçirilerek ve bazı güncel değişikliklerle okuyucuya kitap formatında sunulmaktadır.

Kitap iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yer alan yazılar, İslam bilgelik tarihine ve felsefesine metodolojik bir bakış açısı sunmakta ve “*İslam Bilgeliğinin İmkân ve İlhamları*” başlığını taşımaktadır. “*Klasik İslam Düşüncesinde Felsefi Perspektifler*” üst başlığına sahip olan ikinci bölüm, İslam düşüncesiyle ilgili araştırma metinlerinden müteşekkildir. Eserin her iki bölümünde yer alan çalışmaların bütününe incelemek bu yazının sınırlarını aşacağından kitap, genel bir bakış açısıyla ele alınacaktır.

Eserin girişinde İslam felsefesinin günümüze bakan yönleri ele alınmaktadır. İslam düşünce geleneğinin üç sacayağı olan kelâm, felsefe ve tasavvufun ilişki ve ayırım noktalarının beraber okunmasıyla felsefenin bu düşünce içerisindeki yerinin daha iyi ortaya konacağı belirtilmektedir. İslam düşüncesinin gelecek tasavvuru için yenilenme ve yeniden keşif kavramları üzerinde durulmaktadır. Yazara göre bunun yolu, skolâstik bir muhafazakârlık ve köksüz bir modernizm ikileminden sıyrılmakla gerçekleşebilir. Günümüz entelektüeli açısından İslam felsefesinin sunacağı ilhamların birincisi yeniden keşif mantığının, bu geleneğin tarihi birikimiyle haşır neşir olmakla kazanılabilecek olmasıdır. İkincisi de daha önce sergilenen tarihi başarının tekrarlanabileceğine olan inancın pekiştirilmesidir.

Yazar daha sonra Kur’ân’ı anlama hususunda felsefi tecrübenin rolüne değinmekte ve İslam felsefesiyle ilgili dört soru sorarak metodik bir tasavvur ortaya koymaktadır. Bu dört soru; var mıdır, nedir, hangisi ve niçin ka-

* Arş. Gör. , SAÜ İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Ana Bilim Dalı (ea596@hotmail.com)

1 Bu eserler sırasıyla 1996, 2001 ve 2002 yıllarında İz Yayıncılık tarafından basılmıştır.

lıplarından oluşmaktadır. Var mıdır (hel) sorusu İslam felsefesinin tarihte orijinal bir yeri olup olmadığına odaklanmaktadır. Nedir (mâ) sorusu bu geleneğin gerçekten bir felsefe olup olmadığıyla ilgilenmektedir. Hangisi (eyyü) sorusu özgünlükle ilgilidir ve bu birikimin diğer felsefi birikimlerden farkını açığa çıkarmaktadır. Niçin (lime) sorusu İslam felsefesinin amacına yoğunlaşmaktadır.

İslam felsefesi yapmanın anlamının sorgulandığı bölümde yazar; bu felsefenin salt felâsifenin metinleriyle ortaya konulduğunu düşünmenin yanlış olacağını, İslam düşüncesinin üçlü sacayağı olan kelâm, felsefe ve tasavvufun bu konuda da bir arada ve ilişkileri bağlamında düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca bu üç alanın bir arada düşünülmesinin, sınırları belirli olmayan branşlar algısına neden oluşuna dikkat çekmektedir. İslam felsefesinin disiplinler arası çalışmasının zorunluluğunu ve iyi bir İslam felsefesi yazarının aynı zamanda iyi bir kelâm ve tasavvuf okuyucusu olduğunu belirtmektedir.

Yazar tarafından İslam felsefesinin ruhu, felsefenin hikmet ve bilim olarak ele alınmasıyla sorgulanmaktadır. Burada sorulan soru Müslüman zihniyet dünyasıyla felsefe ameliyesinin çatışma içinde olup olmadığıdır. Anılan perspektiflerden ele alınan felsefe geleneği için verilen cevap böyle bir çatışmanın gerçekleşmediği yönündedir.

İslam felsefesinin özgünlüğünün tartışıldığı bölümde bizzat felsefe yapmanın bir özgünlük olduğu vurgulanmaktadır. Yazar, İslam filozoflarının Yunan felsefesine karşı tepkisel bir tutum içinde olmadıklarını belirtmektedir. Buna göre filozoflar, Aristo'yu dönemin ilmi otoritesi olması hasebiyle değerli görmüşler; felsefe kavramından Hipokrat, Galen ve Batlamyus gibi dönemin önde gelen bilim adamlarının faaliyetlerini de kapsayan geniş bir tasavvuru anlamışlardır. Bu anlayış eşliğinde kadim felsefi mirasını yeniden ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla İslam felsefesini teolojiye indirgemek ya da Yunan felsefesinin kuru bir taklidi gibi görmek geleneğin özgün ruhuna aykırıdır.

Tasavvuf açısından sunulan metodolojik çözümlerden sonra yazar; Martin Lings, Seyyid Hüseyin Nasr, Titus Burckhardt gibi gelenekçi düşünürlerin temel yaklaşımlarını ele almaktadır. Burada modern medeniyeti kuran değerlerin eleştirisi öne çıkmaktadır. Modern felsefede Descartes'la başlayan maddi-ruhi dünya ayrımı metafizik alanı saf dışı ederek değerden bağımsız bilgi anlayışına yönelmiştir. Metafiziğin yerine bilimperest bir metafizik inşa edilmiştir. Gelenekçi ekol ayrıca post-modern düşünceye de eleştiriler getirmektedir.

Yazar yeni bir ahlâkî bilgeliğin imkânlarını tartıştıktan sonra İslam felsefesinin medeniyetler diyalogundaki rolüne değinmektedir. Yazarın ana tezi, insan aklının felsefi faaliyetle medeniyetler diyalogu açısında ortak bir zih-

niyet oluşturduğu yönündedir. Bu açıdan İslam filozoflarının dünya tasavvurlarında İslam öncesi birikimlerden yararlanmaları bir diyalog göstergesidir. Dolayısıyla İslam felsefesi hem önceki birikimlerle olan etkileşimiyle hem de kendinden sonrasını dönüştürmesiyle gerekli diyalogu kurmuştur. Bu felsefe, “ortaçağ İslam medeniyetinin entelektüel diyalog platformu” olarak nitelenebilir. Onun kendine güvenen yapısı tüm felsefe tarihiyle diyaloga girme potansiyeline sahiptir.

Yazar modern Türk felsefesinin gelenekle kurduğu bağı, Hilmi Ziya, Rıza Tevfik ve Mustafa Namık Çamkı örnekleri üzerinden incelemektedir. Çamkı'nın geleneğe özgüvenle yaklaşımının önemine dikkat çekmektedir. Daha sonra doğu ve batı dillerinden Türkçe'ye yapılan tercüme klasik dönem tercüme hareketiyle paralel olarak ele almaktadır. Tercümelerdeki ana sorunun, mütercim dilin ortaya çıktığı zihniyet dünyasına vâkıf olması meselesi olduğunun altını çizmektedir.

Yazar daha sonra Hasan Hanefi'nin İlm'ül-İstiğrab eseri çerçevesinde Oksidentalizm'i ele almakta, Türkiye'de felsefe yapmanın sorunlarını tartışmakta ve ilahiyat fakültelerini kuruluşundan günümüze dek değerlendirmektedir. Bu değerlendirmeye beraber, kitabın metodolojik metinlerinin yer aldığı birinci bölümü sona ermektedir.

Başta da değindiğimiz üzere eserin ikinci bölümü, İslam düşüncesiyle ilgili spesifik araştırma metinlerinden oluşmaktadır.

İkinci bölüm Farabi'nin felsefesinde dinin sosyal ve entelektüel hayatla olan bütünlüğünü inceleyen bildiriyle başlıyor. Burada Farabi felsefesinde merkezi yere sahip olan el- medine, el- felsefe ve el- mille (din) kavramları arasındaki ilişkiler inceleniyor. Daha sonra İbn Hazm'a nispet edilen ve onun Kindi'ye yazdığı bir reddiye içeren *er-Redd 'ale'l-Kindi el- Feylesûf* risalesi inceleniyor. Bu risalenin kesin olmamakla birlikte Kindi'ye ait olabileceği belirtiliyor.

İkinci bölümün bir diğer çalışmasında, İbn Sina'nın mistik boyutları olan ve rasyonel felsefesinden ayrı bulunan bir felsefeye sahip olup olmadığı meselesi tartışılıyor. Hikmet'ül-Meşrikiyye çerçevesinde yürütülen ve önemli bir geçmişe sahip olan bu tartışmanın Türkiye ve dünyada izlediği seyir ele alınıyor.

Gazzâlî'nin felsefi serüvenin incelendiği makale, felsefeyi eleştiren Gazzâlî'nin ondan etkilendiğini belirtiyor. Bu açıdan Gazzâlî'nin şahsında temsil olunan Sünni dünyanın da tabiatı icabı felsefi etkilere açık olduğu vurgulanıyor. Onun felsefi serüveninde Nizamiye medreselerinin önemi ortaya konuyor. Bu medreselerin İslam dünyasında Sünniliği takviye etmek için kurulduğunu, Eş'ariliğin onlar kanalıyla rasyonel çizgiye çekildiğini söyleyen yazar; Cüveynî'nin Gazzali üzerindeki etkisine değiniyor. Ayrıca Gazzâlî'nin felsefeye olan hücumunda Bâtınilerin felsefeyle içli dışlı olma-

rından dolayı felsefeyi yıpratarak Bâtınileri fikri planda alaşağı etme düşüncesinin etkili olduğunu belirtiyor. Yazarın, Gazzâlî'nin felsefeye olan hücumunun felsefenin kelâma rakip olarak görülmesiyle ilgili olduğunu söylemesi de öne çıkıyor.

Yazar; İbn Rüşd'te akıl-vahiy ilişkisini, İbn Arabî'nin "Fütühât"ında illet ve sebep terimlerinin Vahdet-i Vücut'la olan temasını ele aldıktan sonra birbiriyle ilgili üç çalışmaya yer veriyor. Öncelikle Farabî'den Taşköprîzâde'ye ilim tasnifini ve bu zihniyetin Osmanlı'ya taşınan fikri devamlılığını ele alıyor. Daha sonra Kâtip Çelebi'ye geçerek Keşfü'z-Zünûn mukaddimesinde yer alan ilm maddesini yorumluyor. Son olarak da yine Kâtip Çelebi'nin akli ilimlere bakışını inceliyor. Çelebi'nin Osmanlı medreselerinde akli ilimlerin gerilediği şeklindeki çok bilinen görüşüne değiniyor. Onun iddia ettiği gibi akli ilimlerin medrese müfredatından çıkarılmadığını, bunu ortaya koyan güncel çalışmaların yapıldığını belirtse de yazara göre bu veriler, Çelebi'nin ana tezlerinin yanlış olduğunu ortaya koymaya yetmemektedir. Onun tezleriyle ilgili derinlikli araştırmalara ihtiyaç vardır.

Eserde bu çalışmalardan başka İsmail Hakkı Bursevî'nin metafiziğindeki gayeci boyutu ve son olarak fiziki âlemin ötesini, gayb, melekût ve metafizik kavramlarını ele alan bildiriler yer almaktadır.

Sonuç olarak denilebilir ki, Kutluer'in çalışması İslam düşünce geleneğine ana hatlarıyla temas etmektedir. Geleneğe metodolojik bir bakış açısı sunmanın yanı sıra İslam düşüncesiyle ilgili çokça tartışılan konulara yer vermesiyle öne çıkmaktadır. Eser, yazarın girişte zikrettiğimiz kitaplarıyla paralel bir okumaya tabi tutulduğunda farklı açılımlara imkân verecek potansiyele sahiptir. Bu anlamda kitap, İslam düşüncesi alanında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.